

УДК 159.92:351.74.57

М. Г. ЛОГАЧЕВ,

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціології та психології
факультету права та масових комунікацій
Харківського національного університету внутрішніх справ

ВПЛИВ ПРОФЕСІЙНОГО СТРЕСУ НА СУЇЦИД СЕРЕД ПЕРСОНАЛУ ОРГАНІВ ПРАВОПОРЯДКУ

Розглянуто феномен суїциду як форму девіантної поведінки працівників органів внутрішніх справ. Особливу увагу приділено аналізу професійних стрес-факторів, що безпосередньо впливають на аутоагресивну поведінку працівників органів правопорядку.

Ключові слова: суїцид, девіантна поведінка, поліція, професійний стрес, алкоголь, превенція суїциду.

Суїцид (від лат. sui – себе, caedere – вбивати) є однією з найбільш актуальних проблем сучасності. Суїцид займає одне з перших місць серед причин передчасної смертності населення. Згідно з даними Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) щорічно близько 1,5 млн людей скоюють самогубство та близько 20 млн – парасуїцид.

Ще на початку ХХ століття відомий юрист А. Ф. Коні писав, що випадки самогубства перестали бути одиничними, а стали цілим громадським явищем, яке заслуговує на пильне вивчення та обмірковану боротьбу з ним [1]. Тому вже у 1910 році у Відні відбулась перша наукова конференція, присвячена вивченню феномена суїциду.

Проблему суїциду вивчають фахівці різних галузей науки, проте єдиної теорії суїциду на сьогодні не існує. Важливе місце в науці, що вивчає феномен суїциду, – суїцидології займають соціальні теорії (Е. Дюркгейм, Г. Тард, П. Сорокін, Lester); психологічні теорії (З. Фрейд, Е. Гроллман, Н. Фейбероу, Е. Шнейдмант); концепції суїцидальної поведінки людини (І. П. Павлов, А. Г. Амбрумова, М. Фарбер).

Виокремлюють чотири групи факторів виникнення та розвитку суїцидального процесу: біологічні, клінічні, соціальні та особистісно-психологічні. Фахівці по-різному трактують природу суїциду як форми аутоагресивної та девіантної поведінки. Одні звертають увагу на роль генетичного фактора (М. Т. Tsuang, 1977; B. D. Garfinkel, 1979; A. Roy, 1983), інші роблять акцент на зв'язку між схильністю до суїцидальної поведінки та рівнем серотоніну у крові та спинномозковій рідині (М. Asberg, 1976; G. L. Brown, 1982; U. Beker, 1996).

Нещодавно у журналі «The American Journal of Psychiatry» було опубліковано результати

досліджень групи американських учених стосовно впливу гена SKA2 на суїцидальну поведінку людини. Вказаний ген знижує реакцію головного мозку на гормон стресу кортизон та нейтралізує негативні емоції. Якщо активність гена SKA2 знижується, то людині тоді важко адекватно реагувати на стрес, і на цьому фоні у неї виникають суїцидальні думки (J. Guintivano, T. Brown, A. Newcomer eds., 2014) [2].

Особливо актуальною проблема суїциду є для органів правопорядку. Це обумовлено тим, що внаслідок суїциду гине більше працівників поліції, ніж під час виконання службових обов'язків. Про це свідчить трагічна статистика. Так, у США лише у 2012 р. внаслідок суїциду загинуло 147 поліцейських, а під час виконання службових обов'язків – у 2,3 рази менше – 63. При цьому статистика суїциду має латентний характер, тому що у разі самогубства родина загиблого поліцейського не отримує пенсію та пільги.

У Національній поліції Бельгії за період з 1993 по 2003 рр. на службі загинуло лише 4 працівники (1,2 на 100 тис.), а внаслідок самогубства – 170 (52,1).

За півстоліття (1957–2010 рр.) під час несення служби загинуло 23 працівники Національної поліції Норвегії, а за двадцять п'ять років (1972–1996 рр.) внаслідок суїциду – 41 поліцейський.

При цьому рівень суїциду серед персоналу поліції значно вищий, ніж серед цивільного населення. Так, рівень суїциду серед поліцейських США у 1,5 рази вищий, ніж серед цивільного населення країни (17,0 та 11,0 на 100 тис.).

Серед персоналу Федеральної поліції Аргентини цей показник у три рази вищий, ніж серед цивільного населення (25,9 та 7,9 відповідно).

Аналогічне становище є характерним і для Національної поліції Колумбії, де рівень суїциду

серед персоналу – 28,8, майже у шість разів більше, ніж серед популяції, – 4,9.

Цей феномен трактують по-різному. Фахівці Поліцейської асоціації з попередження самогубств США (Police Suicide Prevention Association, PSPA) вважають, що поліцейські більше схильні до суїциду у зв'язку з тим, що їх професія належить до екстремального виду діяльності, пов'язаного з інтенсивним впливом патогенних стресорів, наявністю вогнепальної зброї, вживанням алкоголю, наркотиків та психотропних препаратів для зняття стресу, високим рівнем розлучень та ін.

За даними Бюро статистики Міністерства праці США (U.S. Department of Labor), за ступенем ризику суїциду серед професій перше місце займає професія поліцейського. Ці висновки підтверджують ряд учених (Г. Сельє, Л. О. Китаєв-Смик, J. H. Campbell, N. L. Farberow, M. Levenson), які вважають, що праця поліцейських – найбільш напружена з усіх професій.

Персонал поліції є особливою групою підвищеного ризику, на яку негативно впливають психосоціальний стрес (Renck, Weisaeth, Skarbo, 2002), посттравматичний стресовий розлад (Steinbauer, 2001), депресія (McCafferty, 1992).

У Франції професія поліцейського належить до категорії екстремального виду діяльності, що обумовлено багатьма факторами. Так, за рівнем смертності і травматизму поліцейські посідають 5 місце серед п'ятидесяти основних професій. Про це свідчить коефіцієнт загиблих на виробництві, який складає: серед водіїв – 24; серед будівельників – 21; серед поліцейських – 15 (на 100 тис. чоловік).

На високий рівень суїциду серед персоналу органів правопорядку впливають численні соціально-психологічні чинники. Відомий психолог J. D. Sewell (1983) виділив 144 стрес-фактори у діяльності поліції [3].

Ряд авторів (Bonner & Rich, 1987; Reynolds, 1991; Shea, 1998) вважають, що високий рівень суїциду серед поліцейських – це результат психологічної кризи, яку спричинила професійна діяльність.

На думку інших (Mohandie & Hatcher, 1999), поліцейські мають вищий ступінь суїцидального ризику, ніж люди інших професій.

Як вважає G. Verga (2009), основними причинами суїциду серед персоналу поліції є наслідки патогенного впливу професійного стресу та відсутність навичок управляти негативними емоціями.

За висновками керівництва Федерації профспілки поліції Франції (Federation Autonome

des Syndicats de Police), основними причинами суїциду серед поліцейських є важкі умови праці та знецінення цієї професії в суспільстві.

А ось J. Loh (1994) вказує, що співробітники поліції часто відчувають моральні страждання від виду знівечених трупів, крові і криків пораних, постійного емоційного напруження, застосування табельної зброї та ін.

На нашу думку, одним із головних патогенних стрес-факторів, який безпосередньо впливає на суїцидальну активність персоналу органів правопорядку, є оперативна обстановка та її домінанта – рівень злочинності.

Проведений нами математичний аналіз статистичних даних показав, що між рівнем злочинності та рівнем суїциду співробітників органів правопорядку існує певна кореляційна залежність. Наприклад, для України коефіцієнт кореляції є високим ($r = 0,8258$), для Росії – середнім ($r = 0,4619$), а для Франції – низьким ($r = 0,1501$).

Важливим стрес-фактором, що активно впливає на формування суїцидальної поведінки у співробітників поліції / міліції, є професійний стрес.

Так, наприклад, K. Maslach (1982) визначає професійний стрес як багатоманітний феномен, відтворений у фізичних і психічних реакціях на напружені ситуації у трудовій діяльності людини. Джуелл (2001) вважає, що професійний стрес суттєво погіршує здоров'я людини. У зв'язку з цим професійний стрес було виокремлено в окрему рубрику Міжнародної класифікації хвороб (МКХ-10).

Важливе місце у структурі професійного стресу в органах правопорядку займає організаційний стрес. Особливо це стосується організації робочого часу та умов несення служби. Наприклад, поліцейські США часто працюють по 10–12 годин на добу, а офіцери поліції Міністерства громадської безпеки Китаю мають право лише на 1 вихідний день на місяць.

Ряд досліджень (J. M. Brown, E. A. Campbell, 1990; D. Alexander, L. Walker, 1993; P. A. Collins & A. C. Gibbs, 2002) свідчать про те, що основне джерело стресу в поліції Великобританії – це незадовільна організація служби [4].

Наші емпіричні дослідження показали, що у 89,2 % працівників органів внутрішніх справ тривалість робочого дня складає від 10 до 12 годин. Природно, що за такого графіка несення служби співробітник не має реальної можливості для повноцінного відпочинку і відновлення сил. У зв'язку з цим необхідно відзначити, що,

на думку фахівців, оптимальним режимом трудової діяльності є «правило трьох вісімок»: робочий день – 8 годин, дозвілля і відпочинок – 8 годин, сон – 8 годин.

Важливе місце у системі запобігання суїциду серед поліцейських займає проблема зняття стресу. Результати досліджень (R. W. Glenn, B. R. Panitch et. al.; Raver, Gorski, S. F. Curran) свідчать про те, що для зняття стресу поліцейські найчастіше використовують або законні засоби (алкоголь, тютюнові вироби, каву та ін.), або заборонені (наркотики чи психотропні препарати). Їх постійне вживання чинить руйнівну дію на психіку та моральний стан працівників поліції.

На сьогодні вже доведено взаємозв'язок між зловживанням алкоголем і суїцидальною поведінкою людини. Проблема зв'язку споживання алкоголю і самогубств залишається надзвичайно актуальною (О. В. Мерінов, 2012; В. Bondy, A. Buettner, 2005; R. D. Goldney, 2008). Патогенний вплив алкогольної залежності на аутоагресивну поведінку вже давно став аксіоматичним (Д. І. Шустов, 2005; J. M. G. Williams, L. R. Pollock, 2001).

У дослідженнях, проведених у різних країнах світу, вказується, що від 30 до 66 % суїцидентів на момент смерті мали у крові алкоголь (F. Saces, Harford, 1998). Так, у Швеції алкоголь було зафіксовано у 35 % випадків самогубства (H. Sjogren, A. Eriksson, K. Ahlm, 2000), у Фінляндії з алкоголем асоційоване 30,5 % суїцидів (P. Lunetta, A. Penttila, S. Sarna, 2001), у Бразилії алкоголь у крові було виявлено у 32,2 % жертв суїциду (B. Carlini-Cotrim, A. da-Matta-Chasin, 2000).

Існує пряма кореляційна залежність ($r = 0,91$) між рівнем самогубств та алкоголізмом серед чоловіків (D. A. Leon, V. M. Shkolnikov, 1998; О. В. Немцов, 2001).

В іншому дослідженні (D. Lester, 1995) було встановлено, що рівень споживання алкоголю позитивно корелював із рівнем суїцидів у 10 з 13 країн.

Нерідко для зняття емоційного стресу працівники міліції, як і їхні закордонні колеги, вживають алкогольні напої, що призводить до трагічних наслідків. Результати дослідження 207 випадків суїциду, скоєних працівниками ОВС України за період 1995–2000 рр., показали, що 44,9 % завершених самогубств було скоєно у стані алкогольного сп'яніння різного ступеня [5].

Як свідчить неупереджена статистика, в Росії близько 60 % самогубств скоюється праців-

никами ОВС після вживання алкоголю, що істотно перевищує аналогічний показник серед цивільного населення. Найбільша кількість суїцидентів – це працівники, які прослужили від 1 до 3 років (16,73 %) або більше 10 років (9,8 %) (Г. Д. Андрушин, Є. С. Вишегородцев, 2002).

У США серед офіцерів поліції 18,1 % поліцейських-чоловіків та 15,9 % поліцейських-жінок повідомили про негативні наслідки від вживання алкоголю, а 7,8 % відповідали критеріям зловживання алкоголем або наявності алкогольної залежності. При цьому офіцери-жінки мали патерни вживання алкоголю, схожі на патерни офіцерів-чоловіків, але значно більші, ніж серед жінок цивільного населення.

Для зняття стресу більшість працівників органів правопорядку, окрім алкоголю, постійно вживають тютюнові вироби. Так, лише 15,6 % персоналу Національної поліції Франції та 31,5 % Національної жандармерії не палять.

Важливу роль у деструктивній поведінці (предсуїцид) відіграє уява про самогубство. Результати опитування, проведеного Національною поліцейською академією Норвегії, показали, що 24 % працівників поліції доходили висновку, що не варто жити, а 6,4 % серйозно розглядали питання про скоєння суїциду.

Результати досліджень (J. Violanti, 2000) показали, що суїцидальні думки були у 23 % офіцерів-чоловіків та у 25 % жінок – офіцерів поліції Ісландії (серед цивільного населення – 13,5 %).

Із метою психологічного супроводження оперативно-службової діяльності, попередження та профілактики суїциду серед персоналу поліції в ряді країн було створено спеціальні психологічні служби. Так, у Національній поліції Бельгії – це ST (Stress team), в Австралії – SPA (Suicide Prevention Australia).

Також було розроблено спеціальні національні програми щодо запобігання суїциду, які показали свою ефективність.

Наприклад, із метою попередження суїциду серед особового складу Службою поліції Монреалю (SPCUM) була розроблена програма PARIS (Prévention par l'Action du Risque et de l'Intention Suicidaire). Основними напрямками цієї програми є: щотижневі зустрічі фахівців-психологів із особовим складом підрозділів поліції, що спрямовані на профілактику суїцидальної поведінки; формування у поліцейських навичок надання необхідної психологічної допомоги колегам у екстремальних ситуаціях; роз'яснення завдань та функцій спеціалізованої психологічної служби поліції та ін.

Окрім цього, було розроблено та реалізовано ще кілька програм із превенції суїциду в поліції: «Ensemble pour la vie» («Разом для життя»), «Policier-ressource» («Поліцейський оновлює сили»), «Employee and Family Assistance Program, EFAP» («Програма допомоги співробітникам поліції та їхнім сім'ям»).

У США для боротьби із суїцидом серед поліцейських створено спеціальну національну організацію NPSF (National POLICE Suicide Foundation), яка має свої відділення у всіх регіонах країни та надає психологічну допомогу працівникам поліції та членам їхніх сімей.

Для психологічного супроводження службової діяльності та надання спеціалізованої

допомоги особовому складу Національної поліції Франції функціонує Служба операційної психологічної підтримки (Service de soutien psychologique opérationnel, SSPO). Одним із напрямків діяльності психологів SSPO є проведення колективних заходів у підрозділах поліції (дебріфінги, тренінги та ін.) та індивідуальних консультацій з метою попередження суїциду.

Таким чином, вважаємо, що одним із напрямків сучасної вітчизняної психології має стати розробка та впровадження національної програми, спрямованої на превенцію суїциду серед персоналу органів внутрішніх справ України.

Список використаних джерел

1. Кони А. Ф. Самоубийство в законе и жизни / А. Ф. Кони. – М. : Право и жизнь, 1923. – 22 с.
2. Identification and Replication of a Combined Epigenetic and Genetic Biomarker Predicting Suicide and Suicidal Behaviors [Електронний ресурс] / Jerry Guintivano, Tori Brown, Alison Newcomer edc. // The American Journal of Psychiatry. – July 30, 2014. – Режим доступу: <http://ajp.psychiatryonline.org/article.aspx?articleid=1892819>.
3. Sewwell J. D. The development of a critical life events scale for law enforcement / James D. Sewwell // Journal of Police Science and Administration. – Vol. 11, № 1. – 1983. – P. 109–116.
4. Brown J. M. Sources of occupational stress in the police / J. M. Brown, E. A. Campbell // Work Stress. – 1990. – № 4. – P. 305–318.
5. Чорний М. В. Аналіз самогубств, здійснених співробітниками органів внутрішніх справ у стані алкогольного сп'яніння / М. В. Чорний // Лікарська справа. – 2001. – № 2. – С. 146–153.

Надійшла до редколегії 22.09.2014

ЛОГАЧЕВ Н. Г. ВЛИЯНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО СТРЕССА НА СУИЦИД СРЕДИ ПЕРСОНАЛА ОРГАНОВ ПРАВОПОРЯДКА

Рассмотрен феномен суицида как форма девиантного поведения сотрудников органов внутренних дел. Особое внимание уделено анализу профессиональных стресс-факторов, которые непосредственно оказывают влияние на аутоагрессивное поведение сотрудников органов правопорядка.

Ключевые слова: суицид, девиантное поведение, полиция, профессиональный стресс, алкоголь, превенция суицида.

LOGATCHEV N. G. INFLUENCE OF OCCUPATIONAL STRESS ON SUICIDE AMONG LAW ENFORCEMENT PERSONNEL

The review of modern theories of a suicide, as one of forms of deviant behaviour is given. The problem of a suicide takes a special place in law enforcement agencies of the majority of the countries of the world. Relevance of studying of this phenomenon is caused by the fact that there are more cases of a suicide among police officers, than on duty perish.

The special attention is paid to research of negative influence of social and psychological factors and a professional stress on suicide behaviour of the personnel of police. The main stress factors of professional activity having pathogenic impact on autoaggressive behaviour of police officers are considered.

Keywords: suicide, deviant behaviour, police, professional stress, alcohol, suicide prevention.